

Assessing the Persian Translation Quality and the Content of the *Fables of the Ancient: Folklore in the Quran*

Abolfazl Horri*

Abstract

This paper assesses the content as well as the Persian Translation quality (TQA) of *Fables of the Ancients* by A. Dundes. Dundes tried to show that Qur'an, and especially its stories, is rooted in the stories of other religious books, and hence, it can be viewed from the perspective of oral literary theories. But for some reasons, Dundas does not succeed in examining the Qur'an as folklore. This essay, on the one hand, tries to study Dundes' views and opinions about the Quran as a book, especially his research methodology, in the light of the the other Quranic scholars' opinions, and on the other hand, is a kind of assessment of the quality of its Persian translation at the lexical, syntactic, and semantic levels. Dundes' analysis and explanation of the the Qur'anic tales is considered superficial. Generally, Dundes has paid much attention to the unique stylistic features of the Quranic discourse, and how these features are employed as a vehicle for a specifically religious message. However, the more the translator comes to the end of the book; the more her translation becomes coherent, acceptable, and communicative. However, the translation still needs to be edited once again.

Keywords: Fables of the Ancient, Oral Formula, Quranic Qisas, TQA, Thematics.

Western researchers have examined the Quran from various perspectives and in the light of different approaches and models. One of the topics of these researchers has been the

* Assistant Professor, English Language Department, Arak University, Arak, Iran, a-horri@araku.ac.ir

Date received: 2023/04/09, Date of acceptance: 2023/07/29

discussion of Quranic teachings and their origins, including the study of Quranic orality. In general, both Muslim and non-Muslim researchers have studied the Quran from various perspectives, but two broad perspectives that are relevant to this article are the historical-linguistic approach and the literary approach. One book which has examined the folklore and orality of the Quran from these two perspectives is *Fables of the Ancient* by Alan Dundes (2003), an American folklorist which have recently been translated into Persian by Maryam Hossein Golzar as "Ancient Myths: Folklore in the Quran" (1396). This article aims to review, analyze, and critically evaluate this book and its Persian translation, which is relatively new in terms of its focus on folklore studies related to the Quran. The content of the book, the author's methodology in studying Quranic teachings through oral and folklore clichés, and the findings of the book will be briefly discussed. In addition, the quality of translation in terms of word choice, grammar, and overall meaning and concept of the book in Persian will also be evaluated. While previous studies have examined the Quran and its stories from various perspectives, there have been fewer studies on the Quran's orality and folklore, which is what sets Dundes' book apart from other related sources. Furthermore, few translated Quranic books in Persian have been examined based on the Richter model in translation studies and using the Translation Quality Assessment (TQA) method, which is another distinguishing feature of this article.

The book *Fables of the Ancient* by Alan Dundes is a lengthy article consisting of an introduction, "What is the Quran?", the oral-formulaic theory, oral formulas in the Quran, folktales in the Quran, summary, and index of works. The aim of this article is to review, analyze, and critically evaluate this book and its Persian translation, which focuses on folklore studies related to the Quran. The translation quality in terms of word choice, grammar, and overall meaning and concept of the book in Persian will also be evaluated. Dundes' book stands out from other related sources as it examines the Quran's orality and folklore. The author's methodology in studying Quranic teachings through oral and folklore clichés is discussed. The content of the book and its findings are briefly discussed. The translation is evaluated based on the Richter model in translation studies and using the Translation Quality Assessment (TQA) method. Overall, the article aims to provide a comprehensive evaluation of the book and its Persian translation.

Dundes bases his theoretical foundations for the second chapter on the oral-formulaic theory proposed by Milman Parry and Albert Lord. Through examining formulaic phrases in pre-Islamic Arabic poetry, Dundes asserts that oral formulas were not used in Arabic poetry, although James T. Monroe expresses a different opinion. After presenting the theoretical foundations and methodology for his formulaic analysis, Dundes lists and partially explains the oral formulas in the Quran in the following chapter. In the third chapter, Dundes compiles a list of common formulas in the Quran. He considers any phrase that is repeated at least twice as an oral formula. The chapter concludes by mentioning the phrase "Myths of the First" as a recurring formula. The fourth chapter provides a concise explanation rather than a detailed exploration of this subject, despite the title of the book indicating otherwise. It should be noted that Dundes addresses the topic of folktales in the Quran in the final section of his book, which is also reflected in the book's title.

The reality is that in this book, Dundes has tried to examine and explain the stories of the Quran from the perspective of an experienced and specialized folklorist, using the oral and folklore clichés. It seems that for Dundes, it is not important whether he is dealing with a sacred or non-sacred text. In fact, he considers the Quran and its stories as a type of oral literature and folktales that have the capacity for scientific and accurate study and explanation. Since Dundes sees the subject matter and motifs of some Quranic stories as similar to other religious and non-religious works, he assumes that these stories are not authentic and are derived from other stories and primarily from the stories of the holy books. It is clear that among all the subjects and motifs, the Quran has addressed those that are common among human beings. Since the Quran is a book of life for all human beings, not just a specific tribe or clan, it is natural that some of the stories it presents, which provide their own moral lessons, are also common among human beings and primarily derived from the stories of other religious texts. Therefore, Dundes does not pay attention to the fact that Quranic stories may have commonalities with other works due to addressing common subjects and motifs among human beings, not that the Prophet obtained these stories from other sources such as previous holy books. It is natural that when a story is common among human beings, it may also be studied from the perspective of human story characteristics. Therefore, it is not difficult and in fact, there is no problem with examining and explaining Quranic stories from the perspective of common approaches such as the Propp approach or the Milman Perry

oral tradition approach. Regarding the translation of the book, it can be said that the translator has tried to provide a fluent and meaningful translation of this book overall. However, if the book undergoes literary and technical editing, the quality of its translation will increase significantly.

Bibliography

- Abrahamov, Binyamin (2006) Book Reviews: Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an. *The European Legacy*, 11:4, 439-479.
- Burns, Richard K. "Dundes, Alan (2003). *Fables of the Ancients: Folklore in the Qur'an*." *Library Journal*, 1 Sept. 2003, p. 177.
- Carlyle, Thomas (1993). *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*. Berkeley: University of California Press.
- Dundes, Alan (2003). *Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.,
- Dundes, Alan. (2017). *Ancient Myths: Folklore in the Quran*. Translated by Maryam Hossein Golzar. Publisher: Falah.
- Farouk-Alli, Aslam (2003). Fables of the Ancients: Folklore in the Qur'an. *Journal for Islamic Studies*, 2003, Vol.23, pp.123-125.
- Horri, Abolfazl. (2017). A Study of the Translation of the Postmodernist Story Book. *Critical Texts Journal*. Vol. 17, No. 7, pp. 1-27.
- Izutsu, Toshihiko. (1999). *Ethical-Religious Concepts in the Quran*. Translated by Faridun Badri. Tehran: Farzan Publishing.
- Kadhim, Abbas; Blatherwick, Helen (2004). *Journal of Qur'anic Studies*, 2004, Vol.6 (2), p.78-88.
- Mir, Mustansir (2008). BOOK REVIEWS: Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an *Journal of Islamic Studies* 19:2 (2008) pp. 247–301.
- Nasr, Ahmad A. (2004). Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an (Book Review). *Asian Folklore Studies*, April, 2004, Vol.63 (1), p.165 (2).
- Omidasalar, Mahmoud (2005). Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an. *Western Folklore*, Winter-Spring, 2005, Vol. 64(1-2), p.113 (3).
- Parry, Adam, ed. 1971. *The Making of Homeric Erse: The Collected Papers of Milman Parry*. Oxford: Clarendon Press.
- Perry, J. R. (2006). Reviewed Work(s): Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an. *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 65, No. 3 (July 2006), pp. 208-209.
- Rippin, Andrew (2005). *Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol.68(1), pp.120-122.
- Robinson, Neal (2005). Review: Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an. *Journal of Semitic Studies*, Volume 50, Issue 1, 1 March 2005, Pages 240-242.

ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی و محتوای کتاب اسطوره‌های کهن: فولکلور در قرآن

ابوالفضل حری *

چکیده

این مقاله برگردان فارسی کتاب *اسطوره‌های کهن* را براساس الگوی «ارزیابی کیفیت ترجمه» و محتوا و اندیشه آن را ارزیابی می‌کند. مؤلف نشان می‌دهد داستان‌های قرآن در سایر کتب دینی ریشه دارد و می‌توان آن را از منظر نظریه‌های ادبیات شفاهی بررسی کرد، اما به چند دلیل، دوندس در بررسی قرآن به‌مثابه فولکلور موفق نیست. این مقاله می‌کوشد از یک‌سو، آرا و دیدگاه‌های دوندس را درباره قرآن، از حیث مؤلفه‌های محتوایی و به‌ویژه روش تحقیق دوندس، در پرتو آرای صاحب‌نظران و پژوهش‌گران قرآنی بررسی کند و از سوی دیگر، برگردان فارسی این کتاب را براساس الگوی «کیفیت ارزیابی ترجمه» در سطوح واژگانی، نحوی، و معنایی بررسی کند. در مجموع، به‌نظر می‌رسد تحلیل و تبیین دوندس از کیفیت آموزه‌های قرآنی و به‌ویژه قصه‌های قرآنی، سطحی و کم‌مایه است و به ویژگی‌های منحصر به فرد این قصه‌ها در بطن سوره‌ها و این‌که این قصه‌ها صرفاً بستری و محملی برای تبیین آموزه‌های دین‌شناختی قرآن است، وقعی ننهاده است. باین‌حال، مترجم نیز هرچه به انتهای کتاب می‌رسد، تسلط نسبی خود را در فرایند برگردان متن اصلی نشان می‌دهد. درکل، ترجمه هم‌چنان به ویراستاری ادبی نیاز دارد.

کلیدواژه‌ها: اساطیرالاولین، عبارات کلیشه‌ای، قصص قرآنی، ارزیابی کیفیت ترجمه، مضمون‌شناسی.

۱. مقدمه

واقعیت این است که قرآن علاوه بر محققان مسلمان، مورد توجه پژوهش‌گران غیرمسلمان نیز بوده است. اگر بخواهیم توجه غیرمسلمانان را به قرآن، که قدمتی پرسابقه دارد و چندین صد سال را شامل می‌شود، در سیری کلی خلاصه کنیم، باید بگوییم این سیر در بدو ترجمه قرآن به زبان‌های اروپایی، از نگاه تقابلی به قرآن از قرن یازدهم به بعد شروع شده، پس از عصر روشن‌گری، به نگاه تاریخی-نقادانه حرکت کرده، و به نگاه‌های تحسین‌برانگیز زبانی-سبک‌شناختی در پرتو نحله‌های جدید نقد و نظریه ادبی در قرن بیستم معطوف گشته است. طرفه این‌که، توجه به قرآن از قرن بیستم به بعد در میان خود پژوهش‌گران مسلمان نیز به تبعیت از غیرمسلمان با اقبال روبه‌رو بوده است.

در قرن بیستم و به‌ویژه پس از دهه ۱۹۶۰ و هم‌زمان با بسط و توسعه مطالعات زبان‌شناختی، مطالعات قرآنی نیز سمت‌وسویی تازه یافته است و خیل مقاله‌ها و کتاب‌های منتشرشده در این چند دهه، گواه این اقبال و توجه روزافزون است. پژوهش‌گران غربی قرآن را از مناظر مختلف و در پرتو رویکردها و الگوهای مختلف بررسی کرده‌اند و یکی از مباحث این پژوهش‌گران بحث تبارشناسی و ریشه‌یابی آموزه‌های قرآنی بوده است و در این میان، خاستگاه شفاهیت (origin of orality) قرآن برخی توجه‌ها را به قرآن معطوف کرده است. در نگاهی کلی، پژوهش‌گران مسلمان و غیرمسلمان قرآن را از منظرهای گوناگون بررسی کرده‌اند که دو منظر کلی، اما مرتبط باهم، محل بحث این مقاله هستند: رویکرد تاریخی-فقه‌اللغوی و رویکرد ادبی.

یکی از کتاب‌هایی که بحث شفاهیت و فولکلوریک قرآن را از منظر این دو رویکرد بررسی کرده، کتاب کم حجم *Fables of the Ancient?* اثر آلن دوندس (۱۹۳۴-۲۰۰۵)، فولکلورشناس صاحب‌نام آمریکایی، است که مریم حسین گلزار به‌تازگی آن را با عنوان *اسطوره‌های کهن: فولکلور در قرآن* (۱۳۹۶)^۱ به فارسی ترجمه کرده است. این مقاله می‌کوشد این کتاب و ترجمه فارسی آن را، به‌سبب آن‌که از منظری نسبتاً تازه، یعنی مباحث مرتبط با عامیانه‌پژوهی، (folklore studies) قرآن را بررسی کرده است، مرور، تحلیل، و ارزیابی نقادانه کند.

در بررسی کتاب، به محتوای کتاب، روش‌شناسی نویسنده در بررسی آموزه‌های قرآنی در قالب کلیشه‌های شفاهی و فولکلور در قرآن، و یافته‌های کتاب، و در بررسی برگردان، به ارزیابی کیفیت ترجمه در سطوح انتخاب واژگان معادل، نحو، و معنا، و مفهوم کلی کتاب در زبان فارسی اشارات گذرا و موجز خواهد شد. درباره پیشینه بحث، تاکنون مباحث قرآن و به‌ویژه قصه‌های آن را از منظرهای گوناگون بررسی کرده‌اند، اما مباحث مرتبط با عامیانه‌شناسی

ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی و محتوای کتاب *اسطوره‌های کهن: ... (ابوالفضل حری) ۷*

و شفاهیت قرآن را کم‌تر به‌معاینه درآورده‌اند و همین وجه‌تمایز کتاب دوندس با سایر کتاب‌ها و منابع مرتبط است.

چندوچون و کیفیت آثار ترجمه‌شده درباره کتاب‌ها و به‌ویژه آثار ادبی بررسی شده است که حری دو کتاب غیرقرآنی را از این منظر بررسی کرده است. کتاب‌های قرآنی ترجمه‌شده به فارسی از منظر الگوهای رایج در مطالعات ترجمه و به‌طریق اولی، الگوی «ارزیابی کیفیت ترجمه» (Translation Quality Assessment/ TQA)، کم‌تر بررسی شده‌اند و همین وجه‌تمایز این مقاله با سایر مقاله‌هاست.

۲. درباره آلن دوندس

آلن دوندس (Alan Dundes) از جمله پژوهش‌گران برجسته حوزه فرهنگ عامه است که آثار و تألیفات فراوان در این زمینه دارد. تألیفات مشهور او عبارت‌اند از: *ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه سرخ‌پوستان آمریکای شمالی* (۱۹۶۴)، *تفسیر فولکلور* (۱۹۸۰)، *روایت مقدس: برداشت‌هایی از نظریه اسطوره* (۱۹۸۴)، *اسطوره طوفان* (۱۹۸۸)، *در جست‌وجوی قهرمان* (۱۹۹۰)، *فولکلور مهم است* (۱۹۹۳)، *نوشتار مقدس به‌مثابه ادبیات شفاهی: کتاب مقدس به‌منزله فولکلور* (۱۹۹۹)، *اساطیرالاولین: فولکلور در قرآن* (۲۰۰۳).

نگاهی به زندگی و آثار دوندس نشان می‌دهد که او در حوزه‌های اصلی فرهنگ و ادبیات عامه فعال بوده است. دوندس اولین کتاب خود را درباره ریخت‌شناسی قصه‌های عامیانه سرخ‌پوستان آمریکا و به‌تبعیت از کتاب مشهور پراپ، یعنی *ریخت‌شناسی قصه‌های پریان روسی* (۱۹۶۱/۱۹۲۸)، انجام می‌دهد. پراپ در کتاب خود ۳۱ کارکرد/خویش‌کاری برای قصه‌های پریان روسی در نظر می‌گیرد و این کارکردها را در هفت حوزه کنش جای می‌دهد. دوندس نیز تلاش می‌کند کارکرد پیش‌نهادی پراپ را در قالب موتیف (motif) ارائه کند که با مفاهیم موتیف و موتیف‌گونه مرتبط است. از این‌رو، دوندس قصه عامیانه را توالی‌های موتیف‌ها تعریف می‌کند (Dundes 2003: 122). دوندس می‌نویسد: «بسیاری از قصه‌های عامیانه بومیان آمریکای شمالی، از عدم تعادل (disequilibrium) به تعادل سیر می‌کنند. این عدم تعادل، که به‌گونه‌های مختلف در قصه‌ها رخ نشان می‌دهد، همان فقدان است که نقطه آغازین قصه‌های بومیان است».

دوندس سه نوع الگو در قصه‌های بومیان تشخیص می‌دهد. در یک نوع از قصه بومیان، با حرکت داستان به جلو، فقدان جای خود را به عدم فقدان می‌دهد. در نوع دوم، یعنی در توالی

متعارف‌تر قصه‌ها، چهار موتیف رخ می‌دهد: ممانعت (interdiction)، خشونت (violation)، پی‌آیند خشونت (consequence)، و تلاش برای فرار از این وضعیت (attempted escape) (ibid.: 123). در نوع سوم و در قصه‌های طولانی‌تر، ساختار عبارت است از: فقدان، رفع فقدان، ممانعت، خشونت، پی‌آیند خشونت، و تلاش برای فرار از این وضعیت (ibid.: 124).

دوندس علاوه‌بر توجه به فولکلورهای مناطق مختلف، می‌کوشد که به ارتباط فولکلور با کتاب مقدس، از جمله عهدین و قرآن نیز بی‌توجه نماند. از این‌رو، بررسی کتاب مقدس به‌مثابه فولکلور را در آثار مختلف خود می‌کاود. دوندس در کتاب *نوشتار مقدس ... بحث شفاهیت و کلیشه‌های شفاهی* را در کتاب مقدس بررسی می‌کند و در کتاب *اساطیر/الاولین تلاش می‌کند قرآن را از همین دیدگاه بررسی کند*، لیکن به‌نظر می‌رسد به چند دلیل، دوندس در بررسی قرآن به‌مثابه فولکلور موفق نیست که در ادامه، به آن‌ها اشاره می‌شود. در یک کلام، دوندس به‌سبب عدم آشنایی با زبان عربی و به‌سبب آن‌که از ترجمه انگلیسی قرآن استفاده کرده و درعین‌حال، از روش‌شناسی متقن و اندام‌وار نیز بهره نگرفته و صرفاً کلیشه‌های شفاهی را براساس نظریه پری-لورد پی گرفته است، در بررسی خود چندان کارآمد عمل نکرده است.

۳. معرفی کتاب *اساطیر/الاولین*

کتاب *اساطیر/الاولین: فولکلور در قرآن* (ibid.) دراصل به‌گفته خود دوندس، یک جستار طولانی است متشکل از یک مقدمه، قرآن چیست؟، نظریه شفاهی-قالبی، قالب‌ها/کلیشه‌های شفاهی در قرآن، قصه‌های عامیانه در قرآن، جمع‌بندی، و نمایه آثار.

۱.۳ مقدمه مؤلف

دوندس در مقدمه بحث، به شش سخن‌رانی توماس کارلایل اشاره می‌کند که یکی از آن‌ها درباره شخص پیامبر (ibid.: 6) است. دوندس سخنان کارلایل را، که درمجموع معتقد است قرآن اثری نامنظم و پراکنده است، سرآغاز بحث خود قرار می‌دهد و می‌کوشد نشان بدهد قرآن، برخلاف سخنان کارلایل، به‌سبب آن‌که از الگوها یا الگوهایی شفاهی و تکرارشونده استفاده می‌کند، نمی‌تواند خالی از تقارن و تناسب باشد. دوندس سپس از این نکته سخن می‌گوید که پس از انتشار کتاب *نوشتار مقدس*، علاقه پیدا کرده است قرآن را مطالعه کند و کتاب *اساطیر/الاولین* حاصل بحث و فحص او در این کتاب مسلمانان است.

۲.۳ بخش اول: قرآن چیست؟

دوندس در این بخش تلاش می‌کند به ماهیت نزول آیات و سور قرآنی اشاره کند (ibid.: 1-15). پس از آن که به آیات ناظر به وحیانی بودن قرآن اشاره می‌کند، از چندین موضوع صحبت به میان می‌آورد، لیکن به سادگی از کنار آن‌ها می‌گذرد: امی بودن شخص پیامبر، نزول آیات و سور، مکی و مدنی بودن، نگارش و معیارسازی متن قرآن، مصون از خطا بودن قرآن، ازدواج‌های متعدد پیامبر، اشتباهات و تناقض‌های قرآن، ترجمه‌ناپذیری قرآن، احتیاط مسلمانان در پذیرش «نقد عالی» که درخصوص کتاب مقدس مسیحیان به کار می‌رود، عدم تمایل پژوهش‌گران غیرمسلمان در کاربست نقد عالی، ام‌الکتاب بودن قرآن، و خاستگاه شفاهی قرآن. هم‌چنین، دوندس به مواردی اشاره می‌کند که نشان می‌دهد اطلاعاتی دقیق درباره تاریخ اسلام ندارد، از جمله اشاره به ازدواج پیامبر با دختر عمش یا ازدواج با عایشه. مترجم فارسی کتاب ذیل این مباحث درصدد پاسخ‌گویی به ادعاهای دوندس برآمده است.

۳.۳ پیشینه نقادانه درباره کتاب دوندس

برخی از ناقدان تلاش کرده‌اند در مقام پاسخ‌گویی به ادعاهای دوندس در این کتاب برآیند. از آن جمله است: فرخ علی (Farouk-Alli 2003)، برنز (Burns 2003)، نصر (Nasr 2004)، ریپین (Rippin 2005)، رایینسون (Robinson 2005)، امیدسالار (Omidssalar 2005)، آبراماهوف (Abrahamov 2006)، پری (Perry 2006)، و مستنصر میر (Mir 2008).

احمد نصر معتقد است که دوندس ادعاهای بزرگی را در این کتاب و در حجم اندک مطرح کرده و به اختصار از کنار آن‌ها گذشته است (Nasr 2004: 165). اول این که، دوندس اظهار تعجب کرده که چرا پیامبر با این که امی است، در قرآن به او خطاب شده است: «بخوان». در واقع، فرد امی نمی‌تواند بخواند. با این حال، دوندس اشاره نمی‌کند که خداوند از پیامبر می‌خواهد که بخواند به نام پروردگارش و پیامبر این توان را پیدا می‌کند (ibid.). دوم این که، دوندس عروج پیامبر در شب معراج را نوعی جابه‌جایی جادویی (magical teleporting) می‌داند، حال آن که خداوند در سوره اسراء، آیه ۱، تصریح می‌کند که شخص خداوند است که چنین عروجی را مهیا کرده است.

میر معتقد است این بخش نه به این پرسش پاسخ می‌دهد که قرآن چیست و نه دراصل، ارتباطی با سایر بخش‌های کتاب دارد که همان عبارات قالبی و قصه‌های عامیانه است (Mir 2008: 249). میر معتقد است دوندس در نسبت‌دادن صرع به پیامبر جانب انصاف را رعایت نکرده، چون صرع‌نداشتن پیامبر در منابع مختلف بحث شده است.

ریپین نیز معتقد است این بخش از کتاب دوندس مشحون از گزاره‌هایی ساده‌انگارانه و پوزش‌خواهانه است که نشان می‌دهد یک عامه‌شناس چگونه می‌تواند آرای خود را با آموزه‌های قرآنی هم‌خوان جلوه دهد: «دوندس احساس می‌کند که یگانه پژوهش‌گری است که جسارت پیدا کرده تا به این موضوع پرچالش بپردازد» (Rippin 2005: 121). رایینسون نیز معتقد است این فصل ضعیف‌ترین بخش کتاب است، گرچه دوندس به گونه‌ای عمل کرده که گویی از دانش و اطلاعات زیادی برخوردار است، حال آن‌که او این اطلاعات را از منابع و افراد مسلمان و غیرمسلمان فراچنگ آورده است (Robinson 2005: 240).

رایینسون می‌نویسد دوندس دچار دوگانگی کاذب شده است (ibid.). ازیک‌سو، برای نمونه، این نظریه را مطرح می‌کند که پیامبر برای آن‌که بر وحیانی بودن پیام قرآن تأکید کند، خود را امی معرفی کرده است، و ازدیگرسو، بیان می‌کند که اجماع‌نظر این است که پیامبر امی بود، چون نص صریح قرآن و خداوند است (ibid.). درواقع، به گفته رایینسون، دوندس به این نکته توجه نکرده که پیامبر سواد اولیه خواندن داشته است و امی بودن به معنای بی‌سوادی تمام و کمال نیست. ایراد دیگر رایینسون به دوندس این است که تصور کرده همه سوره‌ها در مکه نازل شده، حال آن‌که نیمی از آن‌ها در مدینه نازل شده است.

هم‌چنین، دوندس به اشتباه نوشته است که نولدکه اولین بار به تمایز سور مکی از مدنی اشاره کرده، حال آن‌که این تمایز خیلی پیش‌ترها لحاظ شده است. شاید بتوان به اشکالات رایینسون از دوندس این نکته را هم اضافه کرد که قرآن خود را دراصل «کتاب» می‌نامد و این نکته با آنچه دوندس قصد دارد در فصل‌های بعدی بر آن تأکید ورزد، یعنی جنبه‌های شفاهی، عبارات قالبی، و قصه‌های عامیانه در قرآن تمایز دارد. رایینسون نتیجه می‌گیرد توجه به این اشکالات ازاین‌رو مهم است که اساس کتاب دوندس را وجوه شفاهی و قصه‌های عامیانه تشکیل می‌دهد که دراصل، با این کاستی‌ها و نقص‌ها هم‌خوانی پیدا نمی‌کند. درمجموع، به نظر می‌رسد این فصل از کتاب به سادگی از کنار شماری از مسائل اصلی اسلامی گذشته است و درعین حال، ارتباطی هم با بخش‌های اصلی کتاب ندارد.

۴. ارزیابی کیفیت ترجمه

در سنجش میزان وفاداری یا عدم وفاداری ترجمه به متن اصلی، الگوهایی چند دست‌اندرکار است که درمجموع ذیل رویکرد ارزیابی کیفیت ترجمه قرار می‌گیرند. البته جولیان هاوس (J. House 1977/1997) این رویکرد را بیش از دیگران در کتابی به همین نام به تفصیل معرفی

ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی و محتوای کتاب *اسطوره‌های کهن*: ... (ابوالفضل حری) ۱۱

می‌کند. در این جا به سبب نبود مجال مناسب، به مبانی نظری این رویکرد اشاره نمی‌شود و فقط مؤلفه‌های آن در برگردان کتاب دوندس آزموده می‌شوند (برای آشنایی بیش‌تر با این رویکرد، بنگرید به حری ۱۳۹۶). مترجم در روش کار خود کوشیده است که در پیش‌گفتار، شرحی موجز از موضوع اصلی کتاب به دست بدهد که راه‌نمایی کارآمد برای خواننده محسوب می‌شود.

هم‌چنین، مترجم خلاصه‌ای از آرای ناقدان را درباره کتاب دوندس ذکر کرده است که به خواننده یاری می‌رساند. از همه مهم‌تر این‌که، مترجم تلاش کرده است تا مختصری درباره واژگان کلیدی کتاب از جمله اسطوره، اساطیرالاولین، فولکلور، کلیشه شفاهی، قصص عامیانه، و افسانه (دوندس ۱۳۹۶: ۲۰) ارائه کند. این توضیحات خواننده را هرچه بیش‌تر با مفاهیم موردنظر نویسنده کتاب آشنا می‌سازد.

۱.۴ ارزیابی کیفیت ترجمه در فصل اول

در ارزیابی ترجمه فصل اول ذکر چند نکته ضرورت پیدا می‌کند. از آن‌جاکه کتاب‌هایی از این‌شمار بیش‌تر خواننده‌محورند تا متن‌محور، یعنی هدف آن‌ها برقراری ارتباط هرچه بیش‌تر با طیف خوانندگان است تا برگردان ویژگی‌های زبانی و ساختاری متن اصلی، پیداست که تلاش مترجم باید مصروف این بحث شود که تلاش کند ضمن وفاداری به متن اصلی و رعایت امانت در برگردان متن اصلی، ترجمه‌ای روان، سلیس، و مفهوم در زبان مقصد ارائه کند. درواقع، در برگردان این نوع آثار، هدف باید این باشد که مترجم از طریق انتخاب زبان و ساختارهای مناسب زبان فارسی، نویسنده را به خواننده زبان مقصد نزدیک کند و نه برعکس. با این توضیح، کوشش می‌شود ترجمه این بخش در سه سطح واژگانی، نحوی، و معنایی بررسی شود.

مترجم در سطح انتخاب واژگان مناسب و معادل تلاش کرده است واژگان تخصصی متن اصلی را به‌طرزی درست در زبان فارسی معادل‌یابی و جای‌گزین کند و به‌نظر می‌آید آشنایی با واژگان تخصصی علوم قرآن، باتوجه‌به گرایش اصلی خود مترجم، در این زمینه بی‌تأثیر نبوده است، لیکن در انتخاب پاره‌ای از واژگان تخصصی دقت به‌عمل نیامده است. برای نمونه، عبارت high criticism را، که نقد عالی ترجمه کرده‌اند، به «انتقاد در سطح بالا» (Dundes 2003: 51) برگردانده و در پانوش آن را عنوان یک مجله معرفی کرده است.

مترجم فولکلور و واژگان مرتبط را هم گاه ترانویسی کرده و گاه معادل فارسی آن‌ها را آورده است، یا دو ویژگی فولکلور، یعنی چندوجهی‌بودن و تنوع را دقیق معادل‌یابی نکرده است

(ibid.: 156)، یا برخی اسامی را اشتباه به فارسی برگردانده است؛ مانند هداوی (ibid.: 194) که درست آن هادوی است، یا اطلاعات پانوش و توضیحاتی که در پانوش درباره آن نکته ذکر کرده، اشتباه است؛ مانند تیموتی تینگرلینی که دراصل، این فرد اصلاً هیچ اظهارنظری درباره دوندس و کتاب او نکرده است (بنگرید به دوندس ۱۳۹۶: ۱۸، ۲۲۵).

باین حال، واژه‌گزینی چندان مسئله‌ساز نیست. مشکل وقتی آغاز می‌شود که مترجم از سطح انتخاب واژگان وارد حیطه نحو و ساختارهای نحوی و معنای کلی جمله و بند می‌شود. با پذیرش این فرض کلی که متن ترجمه به ویراستاری در سطح نحو و معنا نیاز دارد، به چند نمونه اشاره می‌کنم.

نویسنده در صفحه چهار، پس از اشاره به اختلاف قرائات قرآن و ذکر یک نقل قول از برتن (Burten 1988: 181) می‌نویسد:

Such a comment, even if apocryphal, would seem to anticipate folklorist Walter Anderson's so-called "Gesetz der Selbststrichtigung" or "Law of Self-Correction," according to which principle, oral tradition has the capacity to correct itself in the event that an individual link in the oral transmission process gave a faulty or incomplete rendering of a given item (Berdker 1965:124; Krohn 1971: 123).

مترجم ترجمه کرده است:

چنین اظهارنظری، حتی اگر جعلی باشد، نوعی پیش‌بینی به اصطلاح "قانون خوداصلاحی" والتر آندرسن فرهنگ عامه‌شناس به نظر می‌رسد که بنابر آن اصل، سنت شفاهی توانایی خوداصلاحی را در وقایعی دارد که یک فرد به عنوان حلقه رابط در فرایند انتقال شفاهی راه را برای ترجمه نادرست یا ناقص موضوعی معین می‌گشاید.

درواقع، این جمله در فارسی چندان مفهوم و رسا نیست.

ترجمه پیش‌نهادی:

چنین اظهارنظری، باین که از حقیقت به دور است، قاعده خودبه‌سازی پیش‌نهادی والتر آندرسون عامیانه‌شناس را به یاد می‌آورد که براساس آن، سنت شفاهی این توان را دارد که خود را به‌سازی کند؛ آن‌جاکه در فرایند انتقال شفاهی، یکی از حلقه‌های رابط برداشتی اشتباه یا ناقص از موضوعی خاص به دست داده است.

این نارسایی تا انتهای همین بند ادامه می‌یابد. حتی در انتهای بند، مترجم خطاب نویسنده به کتاب مقدس را با قرآن جابه‌جا می‌گیرد. نویسنده کتاب مقدس را بری از خطا می‌داند، مترجم به اشتباه از قرآن ذکر به میان می‌آورد.

ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی و محتوای کتاب *اسطوره‌های کهن*: ... (ابوالفضل حری) ۱۳

نمونه دوم: نویسنده در بند متعاقب و ذیل بحث خطاهای زبانی در قرآن می‌نویسد:

«Given the “official” account of the *Qur'an's* origins, one can see that the partially divine *isnad* (chain of transmission) might well provide an opportunity for mistakes to inadvertently creep in.»

مترجم آورده است: «با در نظر گرفتن رسمی روایات خاستگاه قرآن، شخص قادر است بفهمد که تاحدی، اسناد الهی یا زنجیره انتقال فرصت نسبتاً خوبی برای راه‌یابی اشتباهات سهوی را در قرآن فراهم می‌آورد».

از این ترجمه این‌گونه برداشت می‌شود که اسناد الهی فرصتی مناسب و کارآمد برای وقوع اشتباه سهوی در قرآن ایجاد می‌کند، حال آن‌که در اصل چنین نیست.

ترجمه پیش‌نهادی: «در پرتو گزارش رسمی ناظر به خاستگاه قرآن، می‌توان دریافت اسناد (یا نقل [شفاهی])، که تاندازه‌ای صبغه و حیانی دارند، می‌توانند زمینه بروز برخی اشتباهات سهوی محسوب شوند».

از این دست اشتباهات در سطح نحو و به تبع، معنای کلی متن فراوان است. بسامد بالای این اشتباهات از سلاست و روانی ترجمه کاسته و ترجمه را از میان دو قطب مدرجی تحت‌اللفظی و ارتباطی، به سمت وفاداری صرف به ساختارهای نحوی زبان مبدأ سوق داده و در مجموع، ترجمه این فصل تحت‌اللفظی از کار درآمده است. راه برون‌رفت از این مشکل این است که ترجمه دوباره بازنگری و ویراستاری ادبی شود.

۲.۴ فصل دوم: نظریه شفاهی – قالبی

دوندس فصل اول را با بحث شفاهی بودن قرآن به پایان می‌برد و فصل دوم را با همین موضوع آغاز می‌کند. دوندس مبانی نظری خود برای این فصل را از نظریه شفاهی قالبی پیش‌نهادی میلن پری (M. Parry) و آلبرت لورد (A. Lord) به‌عاریه می‌گیرد. نگره اصلی این دو این است که آثار ادبی جهان، از جمله حماسه‌های بشری مثل آثار هومر، در اصل مبنای شفاهی دارند. بدین معنا که این نقالان یا داستان‌سرایان نمی‌توانسته‌اند خطوط بی‌شمار این حماسه‌ها را حفظ کنند و از این‌رو، مجبور بوده‌اند در هر اجرای شفاهی، از مجموعه‌ای کلیشه‌ها و عبارات تکراری یا آنچه در مجموع «کلیشه/ قالب» نام دارد، استفاده کنند. از این حیث، برای نقال یا حماسه‌سرا همیشه این امکان میسر بوده است که در نقل پاره‌های مختلف یک حماسه، از عبارات کلیشه‌ای و قالبی یک‌سان استفاده کند.

آلبرت لورد سپس آرای خود را درباره نظریه شفاهی — قالبی در کتاب مشهور قصه‌های آوازه‌خوان (*Tales of Singers*) منتشر می‌کند، لیکن همه بحث این است که آنچه دوندس به تبعیت از پری و لورد مطرح می‌کند، صرفاً در آثار ادبی بشری و به طریق اولی، حماسه‌های بشری کارآیی پیدا می‌کند و پیدا نیست تا چه اندازه در ادبیات دینی و به‌طور خاص در کتاب قرآنی به کارآمدنی باشد. درواقع، دوندس بحث اصلی خود را، که درباره عبارات قالبی و تکرار شونده در قرآن است، برپایه نظریه‌ای استوار کرده است که دست‌کم در متون دینی و حیانی مثل قرآن، کارآیی چندانی نشان نمی‌دهد و در ادامه، به این عدم کارآیی اشاره خواهیم کرد.

به‌باور پری، کلیشه‌ها عبارت‌اند از «دسته‌ای از کلمات که وزن بحروری یکسان دارند و برای بیان اندیشه‌ای بنیادین استفاده می‌شوند» (Parry 1971: 272). پری این تعریف را برای بررسی آثار هومر ارائه می‌کند. دوندس نیز همین تعریف را به نقل از لورد ارائه می‌کند: «عبارتی با وزن بحرری یکسان که دائماً تکرار می‌شود تا آموزه‌ای بنیادین را القا کند» (Dundes 2003: 17). درواقع، شرط اصلی برای عبارات قالبی این است که دست‌کم دوبار در متنی معین تکرار شوند، اما به نظر می‌رسد دوندس صرفاً به تکرار و بسامد عبارات توجه کرده و از این نکته غافل مانده است که این عبارات اولاً باید وزن بحرری یکسان داشته باشند و دوم و از همه مهم‌تر این‌که در جهت القای آموزه‌ای بنیادین عمل کنند.

نگاه دوندس به عبارات قالبی در همین محدوده متوقف می‌ماند و به کارکرد این عبارات در متنی واحد و به طریق اولی، در سور قرآنی و بافت‌های موقعیتی سور توجه نشان نمی‌دهد. این بدان معناست که این عبارات ممکن است در بافت‌های موقعیتی مختلف، معناهای مختلف پیدا کنند. هم‌چنین، میر می‌افزاید با توجه به این‌که قرآن در دوره نسبتاً کوتاهی فروز آمده است و در پرتو این نکته که قرآن خود را کتاب می‌نامد، آیا توان گفت که شفاهیت قرآن نیز مشابه شفاهیت آثار هومر یا حتی کتاب مقدس است؟ این نکته به زعم میر، ضعف روش‌شناسی دوندس را نشان می‌دهد.

ریپین نیز معتقد است اگر بنا بر تکرار صرف عبارات کلیشه‌ای باشد، کسانی (د ۱۸۲ق) خیلی پیش‌تر از دوندس و به طرز جاذب‌تر در کتاب *متشابهات القرآن*، به عبارات و گزاره‌های تکرار شونده اشاره کرده است و از این حیث، دوندس، به زعم ریپین، ترکیب‌بندی شفاهی را از تکرارهای متنی بازنمی‌شناسد (Rippin 2005: 121). ریپین در ادامه تصریح می‌کند باین‌که دوندس معتقد است کلیشه‌ها باید دست‌کم دوبار تکرار شوند، لیکن در قرآن مثلی به کار رفته که دوندس آن را جزء عبارات کلیشه‌ای آورده، لیکن بیش از یک بار ذکر نشده است: گذر شتر از سوراخ سوزن.

ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی و محتوای کتاب *اسطوره‌های کهن*: ... (ابوالفضل حری) ۱۵

افزون‌براین، نصر نیز بیان می‌کند که نظریه پری-لورد درخصوص شعر کارایی دارد و نه قرآن (Nasr 2004: 166). هم‌چنین، به‌باور احمد نصر، دوندس به ماهیت تکرارها و این‌که واجی، واژگانی، یا نحوی‌اند، اشاره نمی‌کند. این نظریه بیش‌تر در متون شفاهی، که قرار است اجراهای متعدد داشته باشند و هنوز صورت مکتوب پیدا نکرده‌اند، کارایی دارد، حال‌آن‌که قرآن از پس آن‌که از صورت‌های شفاهی خارج و در متنی واحد به‌صورت مکتوب درآمد، دیگر لایتغیر باقی مانده است. دوندس در اثبات انجام‌یافتن برخی تغییرات درحین انتقال شفاهی، به داستانی مجعول استناد می‌کند که درمیان مسلمانان سند معتبر ندارد. امیدسالار نیز معتقد است دوندس دلیلی متقن به‌دست نمی‌دهد که نشان بدهد نظریه شفاهی-قالبی درخصوص قرآن به‌تمامی کاربست پیدا کند (Omidasalar 2005: 114).

باری، دوندس، با بررسی عبارات کلیشه‌ای در شعر عربی پیشااسلامی، تصریح می‌کند که به‌باور پژوهش‌گران، کلیشه‌های شفاهی در اشعار عربی به‌کار نرفته است، هرچند جیمز تی. مونرو (Munro) نظر دیگری ابراز می‌کند. دوندس پس از طرح مبانی نظری روش‌شناسی خود در بررسی کلیشه‌ها، در فصل بعدی، کلیشه‌های شفاهی در قرآن را فهرست و تبیین جزئی می‌کند.

۳.۴ ارزیابی کیفیت ترجمه در فصل دوم

واقعیت این است که مترجم هم‌چنان در انتخاب معادل‌ها در سطح واژگان موفق عمل کرده است، هرچند می‌توانست دقیق‌تر معادل‌یابی کند، لیکن مشکل نه در انتخاب واژگان، بلکه در سطح نحو و معنای جملات و فهم آن‌ها در زبان مقصد است. نمونه: نویسنده در تعریف و تبیین کلیشه‌ها نوشته است:

What exactly are these cliches or oral formulas? and how can they be identified? Parry defined the formula as “an expression regularly used, under the same metrical conditions, to express an essential idea” (Parry 1971: 13; Lord 1965: 30; Foley 1988:24). The most expeditious way of identifying formulas is to note repeated utterances in a given text. An utterance that happens only once could, in theory, be a formula, but without at least a second iteration, such an apparent *hapax Zegomenon* could not really be definitively labeled a formula. True formulas are, in fact, repeated many, many times, and not just by individual oral poets. Formulas are traditional and are normally employed by all oral poets

participating in the performance of a particular genre in a given linguistic or cultural community.

مترجم آورده است:

این کلیشه‌های شفاهی دقیقاً چیست و چه‌طور می‌توان آن‌ها را شناسایی کرد؟ پری کلیشه را چنین تعریف کرد: «عبارتی که به‌طور منظم تحت شرایط یک‌سان، برای اظهار اندیشه‌ای ضروری استفاده می‌شود» (Parry 1971: 13). سریع‌ترین راه شناخت کلیشه‌ها توجه به عبارات تکراری در متنی معین است. عباراتی که فقط یک‌بار در جمله بیاید، به‌لحاظ نظری، می‌تواند کلیشه محسوب شود، اما حداقل بدون تکرار برای بار دوم چنین یگانه رخداد آشکاری را نمی‌توان به‌طور قطع کلیشه تلقی کرد. کلیشه‌های حقیقی درواقع به دفعات متعدّد تکرار می‌شوند، نه این‌که صرفاً توسط شعرای خاصی تکرار شوند. کلیشه‌های سنتی کلیشه‌هایی‌اند که معمولاً توسط تمام شعرای شفاهی سهیم در اجرای برنامه ژانر [نوع] خاصی در یک زبان‌شناختی معین یا فرهنگ جامعه‌ای به‌کار برده شوند. عجیب نیست اگر اعتقاد «کثرت کلیشه به‌عنوان معیار شفاهی» پیش‌نهاد شود. حتی اگر اثر منظوم معینی تعدادی کافی کلیشه در بر داشته باشد، می‌توان چنین استدلالی کرد که این اثر ممکن است نوعی سنج، برای ریشه‌های شفاهی شعر تلقی شود.

خلق آگاهانه اصطلاحات کلیشه مانند در اشعار خود تقلید کنند (دونلس ۱۳۹۶: ۵۹-۶۰).

ترجمه پیش‌نهادی:

پری کلیشه را چنین تعریف می‌کند: «عبارتی با وزن بحوری یک‌سان که دائماً تکرار می‌شود تا آموزه‌ای بنیادین را القا کند... سریع‌ترین راه شناخت کلیشه‌ها، توجه به پاره‌گفته‌های تکرارشونده در متنی معین است. عباراتی که فقط یک بار در جمله ذکر شوند، گرچه از حیث نظری می‌توانند کلیشه محسوب شوند، دست‌کم اگر دوبار تکرار شوند، کلیشه محسوب می‌شوند... کلیشه‌های ناب به‌دفعات تکرار می‌شوند، نه این‌که شعرسرایان آن‌ها را تکرار مکررات کرده باشند. کلیشه‌ها در سنت ریشه دارند و شعرسرایان آن‌ها را اختیار می‌کنند تا در اجرای ژانری خاص در یک جامعه زبانی و فرهنگی از آن‌ها استفاده کنند...»

و این جاست که درکمال شگفتی، مفهوم کثرت کلیشه‌ها به‌مثابه آزمون شفاهیت به میان می‌آیند. حتی اگر اثر منظوم معینی تعداد کلیشه‌های به‌اندازه داشته باشد، می‌توان استدلال کرد که این تعداد کلیشه‌ها می‌توانند آزمونی برای نمایاندن ریشه‌های شفاهی شعر محسوب شوند.

۴.۴ فصل سوم: کلیشه‌های شفاهی در قرآن

دوندس در این فصل، کلیشه‌های متداول در قرآن را فهرست می‌کند. دوندس در روش‌شناسی کار خود توضیح می‌دهد که از *کشف‌الآیات جامع و کامل قرآن* از حنا ای. کاسیس (۱۹۸۳) استفاده کرده که تمام عبارات، به‌زعم دوندس، قالبی را در اختیار او قرار داده است و از میان ترجمه‌ها نیز به ترجمه آرتور آربری از قرآن توسل جسته است. از این‌رو، دوندس در روش کار خود صرفاً هر عبارتی را دست‌کم دوبار تکرار شود، جزء عبارات کلیشه‌ای محسوب کرده است. البته درباره این روش‌شناسی یکی دو نکته جای‌تأمل دارد. اول این‌که صرف فهرست کردن عبارات تکراری کفایت نمی‌کند و همان‌گونه‌که ریپین هم خاطرنشان کرده است، کتاب‌های کشف‌الآیات، که کم‌شمار هم نیستند، به‌خوبی از پس این مهم برآمده‌اند. درعین‌این‌که به‌باور میر، صرف فهرست کردن مهم نیست و لازم است به کارکرد این عبارات در بافت موقعیتی آن‌ها نیز توجه شود. درواقع، ترکیب‌بندی کلیشه‌هاست که اهمیت دارد، نه تکرار صرف کلیشه‌ها. از همه‌مهم‌ترین‌ها که بسیاری از این عبارات کلیشه‌ای ممکن است در ترجمه، ساخت و صورتی دیگر پیدا کنند و چون دوندس نیز به زبان عربی آشنایی نداشته است، استفاده صرف از ترجمه انگلیسی عبارات کلیشه‌ای کفایت نمی‌کند و به‌احتمال زیاد، مترجمان مختلف این عبارات را به طرق مختلف ترجمه کرده‌اند، با این‌که دوندس تصریح کرده صورت اصلی کلیشه‌ها در ترجمه‌های مختلف به‌سهولت بازشناختنی است، لیکن این‌گونه به‌نظر نمی‌آید.

درمجموع، ضعف اصلی روش‌شناسی دوندس، که بر صورت ظاهری کشف‌الآیات استوار است، به‌سبب آن‌که علی‌الظاهر به بافت سور بی‌توجه می‌ماند، خیلی نظام‌مند و مستدل جلوه نمی‌کند. با این‌حال، دوندس تلاش جانانه می‌کند که فهرستی تمام‌وکمال از عبارات تکرارشونده قرآنی ارائه کند که جای تحسین دارد. رایینسون سه ایراد بر روش دوندس وارد می‌کند: این‌که سیر بررسی عبارات قالبی سیر گاه‌شمارانه ندارد و از این‌رو، نمی‌توان به نگاهی جامع درباره کاربرد این عبارات نایل آمد (Robinson 2005: 241). دوندس به سایر تفاسیری که ممکن است از این عبارات حاصل آید و تنوع این عبارات توجهی نشان نداده است و به ژانر یا بافت موقعیتی که این عبارات در بطن آن‌ها قرار گرفته‌اند، بی‌توجه مانده است.

۵.۴ ارزیابی کیفیت ترجمه در فصل سوم

از آن‌جاکه این فصل عمدتاً به آیات و گزاره‌های قرآنی اشاره دارد، مترجم هم در رعایت سطوح واژگانی، نحوی، و معنایی تاندازه‌ای موفق عمل کرده است. با این‌حال، متن ترجمه‌شده هم‌چنان با ویراستاری ادبی و توجه به حال‌وهوا و طبیعت زبان فارسی می‌توانست کارآمدتر جلوه کند.

دوندس این فصل را با ذکر عبارت اساطیرالاولین، به مثابه عبارتی تکرارشونده، به پایان می‌آورد و فصل چهارم را به جای آن که به تفصیل به این موضوع بپردازد، به ایجاز تبیین می‌کند و فراموش نکنیم که عنوان کتاب هم به این فصل اشاره دارد و لازم بود که به تفصیل بحث و فحص می‌شد.

۶.۴ فصل چهارم: فولکلور در قرآن

دوندس در فصل چهارم و درواقع آخرین بخش کتاب خود، از قصه‌های عامیانه در قرآن سخن به میان می‌آورد و عنوان کتاب هم به این فصل اشاره می‌کند. همه هدف دوندس این است که برخی قصه‌های قرآن را با فهرست جهانی انواع قصه‌ها، که به فهرست آرنه — تامپسون مشهور است، تطبیق دهد و نشان موتیف‌ها و مضامین این قصه‌ها را از قصه‌های عامیانه این فهرست سراغ بگیرد. این که برخی آموزه‌های آیات و سور قرآنی در دل خود قصه‌ای دارند، چندان عجیب نیست، چه یک سوم قرآن به نوعی قصه‌ای ساز می‌کنند، لیکن نکته این جاست که قرآن به معنایی که کتاب مقدس قصه می‌گوید، کتاب قصه صرف نیست، بلکه قصه را در جهت اهداف اخلاقی و دین‌شناختی خود اختیار می‌کند و باز عجیب نیست که بتوان نشان برخی از این قصه‌ها را عمدتاً از حیث مضمون و درون‌مایه از سایر قصه‌های جهانی سراغ گرفت، چه روی سخن قرآن نه با قوم و افرادی خاص، بلکه با بنی بشر است و مضامین مشترک هم میان قصه‌های بشری دور از ذهن نیست.

این فصل حول دو محور مرتبط باهم می‌چرخد: اساطیرالاولین و قصه‌های عامیانه. دوندس عبارت اساطیرالاولین را عبارتی کلیشه‌ای می‌داند، لیکن به وضوح منظور خود را تبیین نمی‌کند. همه بحث حول این عبارت این است که کافران قصه‌های قرآنی را عمدتاً از حیث مؤلفه‌های روایت‌گری و به‌ویژه مضمونی، قصه‌هایی از اقوام گذشته می‌دانند و این نکته را در مقام خرده و ایراد به قرآن وارد می‌کنند، حال آن که قرآن در قصه‌گویی بیش‌تر به بار اخلاقی و دینی و وجوه راه‌بری و هدایت آدمیان نظر دارد، نه این که خود امر قصه‌گویی موردنظر باشد.

درواقع، قرآن کتاب قصه صرف نیست، بلکه از قصه به جهت مقاصد دین‌شناختی بهره می‌گیرد و طرفه این که این مقاصد دینی با شیوه‌های جذاب روایت‌گری برهم نقش شده‌اند و جدا از یکدیگر نیستند، لیکن تأکید اصلی بر وجوه هدایت‌گری قصه‌هاست. از این نظر، حتی اگر قرآن از داستان‌های عهدین هم استفاده کرده باشد و با این قصه‌ها، از حیث مضمون و

ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی و محتوای کتاب / *اسطوره‌های کهن: ... (ابوالفضل حری) ۱۹*

درون‌مایه، شباهت داشته باشد، نکته مهم این است که این قصه‌ها در سیر روایت‌گری منحصر به فرد قرآنی صبغه دین‌شناختی پیدا کرده‌اند و وجوه خاص قرآنی یافته‌اند و به اصطلاح قرآنی شده‌اند (Quranicized).

درواقع، اسلام و کتاب آن قرآن معارف در گسترده‌ترین معنای کلمه و از جمله قصه‌های پیشین را صرفاً بازتولید مکانیکی نکرد، بلکه این معارف را در نظام تعلیم اخلاقی خود تهذیب و نوسازی کرد و از این معارف و از جمله قصه‌ها، معناها و تعبیر تازه ارائه کرد و در یک کلام، این معارف و قصه‌ها را از بیخ‌وبن دچار تغییر و تبدیل معنایی خاص خود کرد. ایزوتسو (۱۳۷۸) این بحث را در خصوص فضایل پیشااسلامی مطرح می‌کند (بنگرید به ایزوتسو ۱۳۷۸: ۱۴۹-۲۱۴).

از این رو، حتی اگر بپذیریم که برخی قصه‌های قرآنی از حیث مضمون با قصه‌های بشری شباهت دارد، آنچه این قصص را متمایز می‌سازد این است که صبغه دین‌شناختی پیدا کرده‌اند و در جهت مقاصد وحیانی و اهداف هدایت‌گری قرآن و سور قرار دارند و طرفه این که، نه فقط خود این قصه‌ها با بافت موقعیتی‌ای که در آن ذکر شده‌اند ارتباط دارند، بلکه با سایر قصص در سایر سور نیز ارتباط و تناسب بیناسوره‌ای دارند و البته دوندس از پرداختن به ارتباط اندام‌وار و منسجم خود قصه‌ها و ارتباط آن‌ها با یک‌دیگر و در سطحی کلان، ارتباط این قصه‌ها به سیره شخص پیامبر و در نگاهی کلان‌تر، با گفتمان قرآنی و وحیانی و آموزه‌های اصلی قرآنی غافل مانده است.

از این رو، دوندس ضمن آن‌که تلاش کرده است مصادر این سه قصه قرآنی را در سنت اسلامی، مسیحی، و دیگران بررسی کند، تلاش چندانی برای بررسی خود قصه‌ها نکرده است. درواقع، دوندس می‌توانست به وجوه متمایز روایت‌گری قرآن از این سه قصه در قیاس با سایر قصه‌ها اشاره و این سه قصه را در بافت موقعیتی خود بحث و فحص کند. پری می‌نویسد که قصه‌های عامیانه عمدتاً به داستان‌های خیالی / پریان تعلق دارند، حال آن‌که قصه‌های قرآنی گزاره‌های تماماً حقیقی‌اند که از طرف خداوند بر پیامبر فرود آمده‌اند (Perry 1971: 209). به دیگر سخن، این قصه‌ها، دست بالا را که بگیریم، گزارش‌های واقعی درباره افراد واقعی است (ibid.).

احمد نصر نیز معتقد است دوندس بیش‌تر به این نکته توجه نشان می‌دهد که این سه قصه جزو اساطیرالاولین هستند، حال آن‌که بحث اصلی دوندس این است که پیامبر این قصه‌ها را خود ساخته و پرداخته است و از نزد پروردگار نیآورده است (Nasr 2004: 166). حال آن‌که

اعتقاد مسلمانان این است که این قصه‌ها حقیقی‌اند و واجد نکات اخلاقی و دینی هستند. عباس کاظم نیز ایراد می‌گیرد که چرا با این که موضوع اصلی کتاب قصه‌های عامیانه است، فقط در ده صفحه تبیین شده است و این موضوع مهم نیاز دارد که با شاخ‌وبرگ بیش‌تر بحث و فحص شود (ibid.: 80).

میر می‌نویسد نیاز است قصه‌های قرآن با طول و تفصیل بیش‌تر بررسی شوند (Mir 2008: 250). هم‌چنین، میر ضمن اشاره به دیدگاه دوندس درخصوص شباهت میان داستان سلیمان و مورچه با داستانی با همین مضمون در قصه‌های ویتنامی، تصریح می‌کند صرف وجود برخی شباهت‌ها، نشان نمی‌دهد که یک فرهنگ از فرهنگی دیگر مواردی را به‌عاریه گرفته است (ibid.). میر می‌افزاید حتی اگر قرآن قصه‌ای را از کتاب مقدس اخذ کرده باشد، بدان معنا نیست که این دو قصه شبیه یک‌دیگرند.

۵. نتیجه‌گیری

واقعیت این است که آلن دوندس در این کتاب، که خانم گلزار آن را به فارسی برگردانده، کوشیده است از منظر یک عامه‌شناس متخصص و مجرب قرآن و به‌طریق اولی، قصه‌های آن را بررسی و تبیین کند. پیداست رأی دوندس درمقام عامه‌شناس، چندان اهمیت ندارد که آیا با متنی مینوی و قدسی سروکار دارد یا با متنی غیرقدسی. درواقع، دوندس قرآن و قصه‌های آن را گونه‌ای از ادبیات شفاهی و قصه‌های عامیانه در نظر می‌گیرد که ظرفیت بررسی و تبیین علمی و دقیق را دارند.

از آن‌جاکه دوندس مضمون و موتیف برخی قصه‌های قرآنی را مشابه سایر آثار دینی و غیردینی می‌داند، تصور کرده است که این قصه‌ها اصالت و اعتبار ندارند و مأخوذ از سایر قصه‌ها و به‌طریق اولی، برگرفته از قصه‌های کتاب مقدس هستند. پیداست قرآن از میان جمیع مضامین و موتیف‌ها، به آن دسته مضامین و موتیف‌هایی پرداخته که میان ابنای بشر مشترک است و چون قرآن کتاب زندگی برای همهٔ ابنای بشر است و نه فقط یک قوم و قبیلهٔ خاص، بدیهی است قصه‌هایی را هم که شاهد مثال آموزه‌های خود می‌آورد، ازجمله قصه‌های مشترک میان ابنای بشر و به‌طریق اولی، قصه‌های سایر کتب دینی باشد. ازاین‌رو، دوندس دقت نمی‌کند که قصه‌های قرآن به‌سبب آن که مضامین و موتیف‌های مشترک ابنای بشر را ذکر کرده است، ممکن است وجوه مشترکی با سایر آثار پیدا کند، نه این که شخص پیامبر این قصه‌ها را از سایر مصادر و منابع غیرقرآنی مثل کتب مقدس پیشینیان اخذ کرده باشد.

بدیهی است وقتی قصه‌ای میان ابنای بشر مشترک باشد، ممکن است از منظر ویژگی‌های قصه‌های بشری هم بررسی پذیر باشد. از این رو، حرجی نیست و درواقع، اشکالی هم ندارد که قصه‌های قرآن از منظر رویکردهای متداول، از جمله رویکرد پراپ یا رویکرد خاستگاه شفاهی پیش‌نهادی میلن پری هم بررسی و تبیین شوند. باین حال، کار دوندس در مقام عامه‌شناس متخصص در پرداختن به قرآن و قصه‌های قرآن شایسته تقدیر است، هرچند طبیعی است که از عیب و ایراد هم مبرا نباشد. درباره ترجمه کتاب نیز می‌توان گفت که مترجم کوشیده است در مجموع، ترجمه‌ای روان و مفهوم از این کتاب ارائه کند. باین حال، اگر کتاب ویراستاری ادبی و فنی شود، کیفیت ترجمه آن دوچندان افزایش می‌یابد.

پی‌نوشت

۱. عنوان اصلی کتاب یعنی *اساطیر/الاولین*، دراصل، عبارتی قرآنی است. این عبارت را مخالفان به قرآن نسبت می‌دهند و دوندس نیز آن را جزء عبارات تکرارشونده، یعنی کلیشه‌های شفاهی، آورده است. مترجم فارسی این عنوان را تغییر داده است.

کتاب‌نامه

ایزتسو، توشیهیکو (۱۳۷۸)، *مفاهیم اخلاقی-دینی در قرآن مجید*، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: فرزانه.
حری، ابوالفضل (۱۳۹۶)، «بررسی برگردان کتاب داستان پسامدرنیستی»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون*، س ۱۷، ش ۷، ۱-۲۷.
دوندس، آلن (۱۳۹۶)، *اسطوره‌های کهن: فولکلور در قرآن*، ترجمه مریم حسین گلزار، قم: فلاح.

- Abrahamov, B. (2006), "Book Reviews: *Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*", *The European Legacy*, vol. 11, no. 4, 439-479.
- Burns, R. K. and A. Dundes (2003), "*Fables of the Ancients: Folklore in the Qur'an*", *Library Journal*, 177.
- Carlyle, T. (1993), *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*, Berkeley: University of California Press.
- Dundes, A. (2003), *Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Farouk-Alli, A. (2003), "*Fables of the Ancients: Folklore in the Qur'an*", *Journal for Islamic Studies*, vol. 23, 123-125.
- Kadhim, A. and H. Blatherwick (2004), *Journal of Qur'anic Studies*, vol. 6, no. 2, 78-88.

- Mir, M. (2008), "Book Reviews: *Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*", *Journal of Islamic Studies*, vol. 19, no. 2, 247–301.
- Nasr, A. A. (2004), "*Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an* (Book Review)", *Asian Folklore Studies*, vol. 63, no. 1, 165.
- Omidasalar, M. (2005), "*Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*", *Western Folklore*, vol. 64, no. 1-2, 113.
- Parry, A. (1971), *The Making of Homeric Erse: The Collected Papers of Milman Parry*, Oxford: Clarendon Press.
- Perry, J. R. (2006), "Reviewed Work(s): *Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*", *Journal of Near Eastern Studies*, vol. 65, no. 3, 208-209.
- Rippin, A. (2005), "*Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 68, no. 1, 120-122.
- Robinson, N. (2005), "Review: *Fables of the Ancients? Folklore in the Qur'an*", *Journal of Semitic Studies*, vol. 50, no. 1, 240-242.